

**БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЁҚУВЧИЛАРИНИНГ БИЛИМ
ЎЗЛАШТИРИШИ ДИАГНОСТИКАСИДА ЁҚУВ-МЕЪЁРИЙ ВА
ДИДАКТИК ТАЛАБЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОСЛИГИ**

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.29.57.015>

Йўлдошев Фарҳоджон Бахтиёр ўғли

Жиззах давлат педагогика институти ўқитувчиси

Ушбу мақолада бошланғич синф ўқувчиларининг билим ўзлаштириши диагностикасида ўқув-меъёрий ва дидактик талабларнинг ўзига хослиги илмий таҳлилий маълумотлар асосида баён этилган.

Калит сўзлар: Диагностика, бошланғич таълим, дидактика, баҳолаш, билим, кўникма, малака, методика, баҳолаш.

**ХАРАКТЕРИСТИКА УЧЕБНОЙ ПРОГРАММЫ И
ДИДАКТИЧЕСКИЕ ТРЕБОВАНИЯ В ДИАГНОСТИКЕ ЗНАНИЙ
УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ**

Йўлдошев Фарҳоджон Бахтиёр ўғли

преподаватель Джиззакского государственного педагогического
института

В данной статье на основе научных аналитических данных объясняется особенность учебно-методических и дидактических чтений в диагностике когнитивной ассимиляции учащихся начальной школы.

Ключевые слова: диагностика, начальное образование, дидактика, оценка, Знания, Навыки, Квалификация, методология, оценка.

**CHARACTERISTICS OF CURRICULUM AND DIDACTIC
REQUIREMENTS IN THE DIAGNOSIS OF KNOWLEDGE OF
PRIMARY SCHOOL STUDENTS**

Yuldoshev Farkhodjon Bakhtiyor ugli

teacher of the Jizzakh State Pedagogical Institute

This article describes the specifics of the normative and didactic requirements in the diagnosis of knowledge acquisition of primary school students on the basis of scientific analytical data.

Keywords: Diagnostics, primary education, didactics, assessment, knowledge, skills, qualifications, methodology, assessment.

Таълим тизимида туб ислохотлар натижасида Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни, Кадрлар тайёрлаш миллий Дастури, [1,3]да белгиланган вазифаларни муваффақиятли амалга ошириш асосида таълим жараёнининг барча босқичларини қамраб олувчи, замонавий инновация талабларига тўла жавоб берувчи таълим инфраструктураси, яъни узлуксиз таълимнинг яхлит тизими яратилди. Ушбу тизим таълим соҳасини тубдан ислоҳ қилиш, таълимни ягона ўқув-илмий ишлаб чиқариш мажмуаси сифатида комплекс ривожлантиришга хизмат қилмоқда.

Бошланғич синф ўқувчиларининг билим ўзлаштиришини диагностика қилишда дастурий воситалардан фойдаланиш тизимининг натижавийлиги

умумий ўрта таълим муассасалари фаолияти самарадорлигини инновацион талаблар асосида ошириб бориш вазифасини кўяди. Мазкур вазифани амалга оширишда халқ таълими муассасаларида таълим-тарбия жараёнини замонавий ташкил этишда педагогик диагностика имкониятларидан фойдаланиш талаб этилади. Бу ўринда педагогик диагностика катта аҳамият касб этади ва таълим жараёнини инновацион ташкил этишда педагогик диагностикадан фойдаланиш механизмларини такомиллаштириш асосида жамиятнинг баркамол шахсни етиштиришдек мақсадига мос келиши билан тавсифланади.

Диагностика (юнон тилида «dia»- шаффоф, «gnosiss»-билим деган маънони билдиради)-ўрганилаётган объект ёки жараён тўғрисида аниқ маълумот олишнинг умумий воситаси бўлиб хизмат қилади [2, 14]. Диагностиканинг аҳамиятини медицина нуқтаи назаридан қарасак, касаллик белгилари ва уларни келиб чиқиш сабаблари тўғри аниқланса, даволаниш натижасида бемор тузалиб кетишининг кафолати ошади. Хато диагноз эса фақат шифокорларнинг ақлий ҳаракатини йўққа чиқарибгина қолмай, балки касалнинг тузалиш имкониятини ҳам сусайтириши мумкин. Тана аъзолари саломатлиги тўғрисида айтилган ушбу фикрлар таълим сифатини ўрганишга ҳам бевосита алоқадордир.

Инсон жисмоний ривожланишини диагноз қилиш анча осон кечади, бунинг учун айрим машқлар бажарилгач, унинг натижасига биноан хулоса чиқариш мумкин. Лекин интеллектуал, рухий, маънавий, ижтимоий ривожланишни диагностика қилиш машаққатли фаолиятнинг маҳсуласи ҳисобланади.

Педагогик амалиётда педагог-психологлар ва ўқитувчилар шахснинг алоҳида сифатларини ўрганадилар, лекин олинган натижаларга асосланган ҳолда, ривожланишнинг барча таркибларига умумий баҳо беришга ҳар доим ҳам мушарраф бўлавермайдилар. Чунки тажриба узлуксизлигини таъминлаш интегратив ёндашишни тақозо этади, кўп омиллик таҳлилигина унинг ечимига ижобий таъсир этади.

Таълим диагностикаси –дидактик жараён кечадиган барча шароитларни ойдинлаштириш, унинг натижаларини белгилаш саналади [3.85]. Ташхиссиз дидактик жараённи инновацион ташкил этиш, уни самарали бошқариш, мавжуд шароит учун оптимал натижаларга эришиш мумкин эмас.

Педагогикжараённи ташхислаш орқали таълим-тарбия самарадорлигини оширишга эришилади.

Дидактик диагностиканинг мақсади ўқув жараёнида кечадиган барча жиҳатларни унинг маҳсули билан боғлиқ ҳолда, ўз вақтида аниқлаш, баҳолаш ва таҳлил қилишдан иборат [4. 112].

Таълимни баҳолаш ёки текшириш фақат натижаларни қайд этади, бироқ уларнинг келиб чиқишини изоҳламайди. Ташхис натижаларини уларга эришиш йўллари ва воситалари, усуллари билан алоқадорликда баҳолайди, таълим самарасини таъминловчи жараён ва босқичларини аниқлайди.

Ўқувчиларнинг фаолиятини назорат қилиш методлари куйидагилар: оғзаки текшириш, ёзма текшириш, амалий топшириқларни бажаришга асосланган текшириш, уй вазифаларини текшириш.

Оғзаки текшириш. Бу метод билимларни назорат қилиш ва баҳолашнинг анча кенг тарқалган анъанавий усулларидан биридир. Текшириш чоғида ўқитувчи ўқувчиларга ўрганилган мавзунинг мазмунидан келиб чиқиб,

савол-жавоб усули асосида амалга оширилади. Ушбу усул айрим ҳолларда суҳбат усули деб ҳам аталади. Оғзаки текширишда ўқитувчи ўрганилаётган мавзунини алоҳида қисмларга ажратади ва уларни ҳар биридан ўқувчиларга саволлар беради. Бироқ, ўқувчиларнинг нутқини ўстириш ҳамда уларнинг чуқур ва мустақкам билимга эга бўлишлари учун улардан шу ёки олдинги мавзунини бутунлай эсга туширишни талаб қилиш мумкин.

Кенг тарқалганлиги ва самарали эканлигига қарамай оғзаки текшириш айрим камчиликларга ҳам эга. Чунончи, уни қўллаш жараёнида: нисбатан кўп меҳнат сарфланади; дарс мобайнида 3-4 нафар ўқувчининг билимини текшириш мумкин.

Ёзма текшириш. Ўқувчиларнинг билим, кўникма ва малакаларини назорат қилиш ва баҳолашнинг энг самарали усулларида бири бўлиб, уларнинг ижодий қобилиятларини баҳолаш имконини беради. Унга кўра ўқитувчи алоҳида мавзу ёки ўқув дастурининг маълум бўлимини ўтиб бўлганидан сўнг ўқувчиларнинг билимларини назорат қилиш ва баҳолашни ташкил этади. Ёзма текшириш назорат иши, иншо, баён, диктант ва бошқалар ёрдамида олиб борилади. Ушбу жараёнда ўқитувчининг бажарилган иш билан танишиб чиқиши, унинг сифатини текшириши учун кўп меҳнат ва вақт сарфланади. Ўқитувчи ва ўқувчи ўртасида бевосита алоқанинг йўқлиги сабабли унинг фикрлашини кузатиш имкони бўлмайди.

Амалий топшириқларни бажаришга асосланган текшириш. Амалий ҳаракатлар (спорт, меҳнат ҳаракатлари)нинг тўғрилигини кузатиш ёки олинган натижаларга таянишдан иборат бўлади. Текширишнинг бу шаклидан ўқувчиларнинг табиий фанлар бўйича билимларини ҳисобга олишда кенг фойдаланилади.

Уй вазифаларини текшириш. Ўқувчиларнинг ўзлаштиришини назорат қилиш учун улар томонидан уйга берилган вазифаларнинг бажаришларини текшириш катта аҳамиятга эга. Уй вазифаларини текшириш ўқитувчига ўқувчиларнинг ўқув фаолиятига бўлган муносабатини, ўрганилган материални қанчалик эгаллаганлигини, уй вазифаларини бажаришдаги мустақиллик даражасини аниқлашга имкон беради.

Шкаллалаш. Аниқ жараёнларни рақамлар тизими ёрдамида моделлаштириш. Унинг турли услублари сифат тавсифларини миқдорий ўзгаришларга айланттиришга ёрдам беради.

Дастурий таъминот. Мақсад асосида муайян ҳолат даражасини сифат ва миқдорий кўрсаткичларда белгилашга имкон берувчи Moodle, Wordpress, PHP, Turbo Site, Bandicam, Audisity, Movavi Video, Editor Plus, AutoPley, Media Studio 8, Macromedia Flash бажарилган электрон ахборот синов воситаси.

Педагогик амалиётда Moodle, Wordpress, PHP, Turbo Site, Bandicam, Audisity, Movavi Video, Editor Plus каби дастурий воситалардан фойдаланиш мумкин [5.205]. Бунда бир қатор афзалликлар кўзга ташланади. Улар қуйидагилардир: 1) назорат учун вақтнинг кам сарфланиши; 2) назарий ва амалий билим даражасини объектив шароитда аниқлаш имконининг мавжудлиги; 3) бир вақтда кўп сонли ўқувчилар билан назоратни ташкил этиш мумкинлиги; 4) билим натижаларининг ўқитувчи томонидан қисқа муддатда текширилиши; 5) барча ўқувчиларга бир хил мураккабликдаги саволлар берилиб, улар учун бир хил шароитнинг яратилиши.

Ўқувчилар билимини баҳолашнинг беш балли тизимининг эскирганлиги,

замон талабларига жавоб бера олмгани уни рейтинг тизими асосида баҳолаш услуги билан алмаштиришни тақозо этди.

Умумий ўрта таълим тизимида, жу жумладан бошланғич таълимда ҳам ўқувчиларнинг БКМни ва 2017 йилнинг 6 февралидан бошлаб таянч ва фанга оид компетенцияларининг шаклланганлик даражаларини баҳолаш мезонлари ҳар бир фаннинг мақсад ва вазифалари, шунингдек, синф. гуруҳдаги ўқувчиларнинг ўзлаштириш даражасига таянган ҳолда белгиланади. Баҳолаш мезонларини ишлаб чиқишда ўқувчиларнинг оғзаки жавоб беришлари, кўникма ва малакаларига, компетенцияларига алоҳида-алоҳида ёндашилади.

Ушбу ҳолатнинг келиб чиқиш сабаблари таҳлил этилганда, ўқувчиларнинг ёш ва психофизиологик хусусиятларига тўла мувофиқ келмайдиган умумтаълим фанлари бўйича давлат таълим стандартлари таълим жараёни субъектларида хавотир, ишончсизликни келтириб чиқарганлиги натижасида қуйидаги муаммолар вужудга келганлиги аниқланди:

ўқувчиларнинг ёш, психофизиологик хусусиятлари айрим ўқув фанларининг мазмунини белгилашда тўлиқ ҳисобга олинмаганлиги;

ўқувчиларда ҳосил қилинадиган билим, кўникма ва малакалар ўзаро гуруҳланиб, таснифланмаганлиги;

бошланғич синфлар давлат таълим стандартлари билан ўқув дастурлари орасида айрим номуносивликларнинг мавжудлиги;

айрим ўқув фанлари мазмунида билим, кўникма ва малакаларни белгилаш меъёрлари бузилганлиги, яъни уларнинг мураккаблик даражаси юқорилиги;

айрим ўқув дастурлари мазмунида академик билимларнинг устивор ўрин эгаллаганлиги;

айрим ўқув фанлари бўйича давлат таълим стандартлари билан яратилган ўқув дастурлари ва дарсликлар мазмунида номуносивликларнинг мавжудлиги.

Ўқитиш сифати мониторинги натижасида амалга оширилган таҳлиллар давлат таълим стандартлари шарҳлари ва ўқув дастурларини янада такомиллаштириш бўйича бир қатор вазифаларни белгилаш имконини берди:

давлат таълим стандартлари шарҳларини узвийлик ва узлуксизлик, ўқув юкламаларининг ўқувчилар ёш ва психо-физиологик хусусиятларига мослиги жиҳатидан таҳлил қилиш ва қайта ишлаб чиқиш;

давлат таълим стандартлари таркибий компонентларини яхлит тизимга келтириш;

давлат таълим стандартлари мураккаблик даражасини аниқлаш механизминини ишлаб чиқиш;

таҳлиллар асосида ДТС шарҳлари, ўқув режа, дастурларига ўрнатилган тартибда тегишли ўзгартиришлар киритиш ва бошқ.

Мазкур вазифаларни амалга ошириш мақсадида умумий ўрта, ўрта махсус касб-хунар таълими давлат таълим стандартларининг шарҳлари, ўқув дастурлари ва дарсликлари узвийлик, узлуксизлик ҳамда ўқувчиларнинг ёш ва психофизиологик хусусиятларига мослиги жиҳатидан икки босқичда таҳлил қилинди.

Биринчи босқичда (горизонтал таҳлил) умумий ўрта таълимда

ўқитиладиган 24 та ўқув фани бўйича ДТС, ўқув дастури ва дарслик мазмуни синфлар кесимида таҳлил қилиниб, тегишли тавсиялар ва таклифлар ишлаб чиқилди.

Иккинчи босқичда (вертикал таҳлил) ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасаларида ўрганилиши давом этадиган 18 та умумтаълим фанлари бўйича умумий ўрта ва ўрта махсус таълимнинг давлат таълим стандартлари, ўқув дастурлари узвийлик ва узлуксизлик жиҳатидан таҳлил қилиниб, ўқувчилар таълим босқичларида эгаллашлари лозим бўлган билимларининг ҳажми оптималлаштирилди.

Тадқиқотлар натижаси шуни кўрсатадики, анъанавий дарс ўтиш таълимнинг самарали моделларидан бири бўлиб қолмоқда.

Анъанавий дарс - муайян муддатга мўлжалланган, таълим жараёни кўпроқ ўқитувчи шахсига қаратилган, мавзуга кириш, ёритиш, мустақамлаш ва яқунлаш босқичларидан иборат таълим моделидир.

Ўқув материаллари янги ва анча мураккаб бўлганда, анъанавий дарс - кўп ҳолларда таълим жараёнининг бирдан-бир методи бўлиб қолмоқда.

Маълумки анъанавий дарсда таълим жараёнининг марказида ўқитувчи туради. Шу боис, баъзида анъанавий дарсни марказида ўқитувчи турган ўқитиш усули деб ҳам аташади.

Марказда ўқувчи бўлган ўқув жараёнининг, дарснинг мақсади ва унинг ижобий жиҳатлари қуйида келтирилган асосларга таянади:

- Ўқувчининг ўқишга бўлган иштиёқини ошириб бориш
- Илгари эгалланган билимларни ҳам инобатга олиш
- ўқиш жараёни тезлигини мувофиқлаштириш
- ўқувчи ташаббуси ва мажбуриятини қўллаб-қувватлаш
- Амалиёт орқали ўрганиш
- Икки томонлама фикр- мулоҳазалар билан таъминлаш
- Ўқиш жараёнини тугри йўлга қўйиш
- Ўқитувчи- ўқувчилар учун ўқув жараёнини энгиллаштирувчи шахс
- ўқув жараёнини баҳолаш

Анъанавий дарс ўтиш моделида кўпроқ маъруза, савол-жавоб, амалий машқ каби методлардан фойдаланилади. Шу сабабли, бу ҳолларда анъанавий дарс самарадорлиги анча паст бўлиб, ўқувчилар таълим жараёнининг пассив иштирокчиларига айланиб қоладилар. Анъанавий дарс шаклини сақлаб қолган ҳолда, унга турли- туман ўқувчилар фаоллигини оширадиган методлар билан бойитиб борилса, ўқувчилар ўзлаштириш даражасини кўтарилишига олиб келади.

Бунинг учун дарс жараёни оқилона ташкил қилиниши, ўқитувчи томонидан ўқувчиларнинг қизиқишини орттириб, уларнинг таълим жараёнида фаоллиги муттасил рағбатлантирилиб турилиши, ўқув материаллари кичик-кичик бўлақларга бўлиб, уларнинг мазмуни очишда баҳс, мунозара, ақлий ҳужум, кичик гуруҳларда ишлаш, тадқиқот ролли ўйинлар методларини қўллаш, ранг-баранг қизиқтирувчи мисолларнинг келтирилиши, ўқувчиларни амалий машқларни мустақил бажаришга ундаш, ранг-баранг баҳолаш усулларида фойдаланиш, таълим воситаларидан ўринли фойдаланиш талаб этилади. Бунда ўқув жараёни сифатини миқдор ва сифат кўрсаткичлари асосида қиёслаш ташхислашда муҳимдир.

Фойдаланилган адабиётлар

Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни.-

Тошкент, 2020 й.

Абдуллаева Ш.А. Педагогик диагностика.-Тошкент: Университет, 2019.- 310 б.

Yo'ldoshev, F. (2021). BOSHLANGICH SINFLAR UZVCHILARINING BILIM UZLASHTIRISHINI DIAGNOSTIKASI KILISH. Boshlang'ich ta'limda innovatsiyalar jurnali , 1 (Arxiv № 2).

Yo'ldoshev, F. (2020). BOSHLANGANCHI SINFLAR O'QUVCHILARINING BILIMLARI DIAGNOZI. In nazariyasi va ZAMONAVIY pedagogika amaliyoti (pp. 111-113).

Yo'ldoshev, F. (2020). BOSHLANGANCHA MAKTAB TA'LIM DIAGNOZISHIDA DASTURIY ASOBOTLARDAN FOYDALANISH. Yilda fan va ta'lim: muammolar va yangiliklar (pp 204-206.).

Беспалько В. П. Педагогика и профессиональные технологии обучения – М.: Изд-во проф. образования, 2008. – 336 с.

Бондаревская Е. В. Гуманистическая парадигма личностно-ориентированного образования / Е. В. Бондаревская// Педагогика, 2015, № 1. С.8.

7. Каримова В. Ижтимоий психология ва ижтимоий амалиёт. – Т.: Университет, 2000.-268 бет.

8. Столяренко Л.Д. Педагогическая психология.- Ростов на Дону:Феникс», 2006.-544 с.